

Κείμενα Παιδείας

Αρ. 4 (2022)

**Αλλαγές και προσπάθεια οργάνωσης της
Γυμναστικής στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση την
περίοδο 1967-1974**

Ανέστης Γιαννακόπουλος

doi: [10.12681/keimena-paideias.30350](https://doi.org/10.12681/keimena-paideias.30350)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γιαννακόπουλος Α. (2022). Αλλαγές και προσπάθεια οργάνωσης της Γυμναστικής στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση την περίοδο 1967-1974. *Κείμενα Παιδείας*, (4). <https://doi.org/10.12681/keimena-paideias.30350>

Αλλαγές και προσπάθεια οργάνωσης της Γυμναστικής στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση την περίοδο 1967-1974.

Γιαννακόπουλος Ανέστης¹, Ρέμπελου Μαρία².

¹. *Ε.Ε.Π. στο Τ.Ε.Φ.Α.Α. / Σ.Ε.Φ.Α.Α. του Δ.Π.Θ., Πανεπιστημιούπολη, Κομοτηνή
69100, Ελλάδα.*

². *Καθηγήτρια Φυσικής Αγωγής.*

Περίληψη

Σκοπός της έρευνας ήταν η μελέτη της θέσης της Γυμναστικής στο εκπαιδευτικό σύστημα κατά την περίοδο της δικτατορίας (1967-74). Διερευνήθηκε κατά πόσο επέδρασε στη Γυμναστικήτο δικτατορικό καθεστώς, τις αλλαγές και τις προσθήκες που επιχειρήθηκαν στο ωρολόγιο πρόγραμμα, το ρόλο του Γυμναστή και τον τρόπο με τον οποίο προσπάθησε να διαμορφώσει και να πειθαρχήσει τη συμπεριφορά των μαθητών και μαθητριών. Μελετήθηκαν οι σημαντικότερες αλλαγές που προέκυψαν με την τροποποίηση του Νόμου 4379/64 και την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964, οι οποίες αντικαταστάθηκαν με τον ΑΝ 59/1967 (κατάργηση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου κ.λ.π.) και τον ΑΝ 129/1967 (οργάνωση – διοίκηση της Γενικής Εκπαίδευσης, επαναφορά αρχαίων ελληνικών, καθαρύουσας κ.λ.π.). Με τον Α.Ν. 375/68 έγινε προσπάθεια εποπτείας της εκπαίδευσης με τη συγκρότηση του Ανώτατου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου, στηριζόμενο από τα Ανώτερα Περιφερειακά Συμβούλια (εκπαιδευτικές περιφέρειες). Με το Ν.Δ. 793/1971 καθιερώθηκε το «Εθνικό Συμβούλιο Παιδείας», με σκοπό τη μελέτη και διατύπωση προτάσεων για την εκπαιδευτική πολιτική της χώρας. Από την ανάλυση και επεξεργασία των πηγών προέκυψε ότι το καθεστώς προσπάθησε με κάθε τρόπο και μέσο να ελέγξει το σχολείο, ως φορέα παραγωγής της γνώσης και να το μετατρέψει σε προπαγανδιστική μηχανή προσέγγισης των οικογενειών και της ευρύτερης κοινωνίας των μαθητών/τριών. Δόθηκε έμφαση στη διαφορετικότητα της γυμναστικής στο σχολείο με έντονα τα στοιχεία της πειθαρχίας, της μερικής στρατικοποίησης των μαθητών-τριών και καλλιέργεια του ομαδικού πνεύματος σχετικά με τον αθλητισμό.

Λέξεις – κλειδιά: Εκπαιδευτικές αλλαγές, Δημοτικό σχολείο, Γυμναστική.

Abstract

The aim of the research was to study the position and role of physical education in the educational system during the dictatorship (1967-1974). We investigated if and whether affected in Physical Education (Gym) the dictatorship, changes and additions were attempted in the school programme, the role demanded by the teachers, the way they tried to shape and discipline the behavior of the students'. They were studied the main changes that occurred with the amendment of the Law 4379/64 and the educational reform of 1964, which were replaced with F.L. (Forced Law) 59/1967 (abrogation of the Pedagogical Institute, etc.) and the F.L. 129/1967 (organization - administration of General Education, restore the ancient Greek, purist etc.). By F.L. 375/68 was an attempt surveillance training with the establishment of the Supreme

Education Council, supported by the Higher Regional Councils (educational regions). With LD (legislative Decree) 793/1971 established the "National Education Council" with purpose to study and formulate proposals for the educational policy of the country. The analysis and processing of the sources revealed that the regime tried in every way and means to control the school, as a production of knowledge and turn it into propaganda machine approach families and the wider community of students. Emphasis was placed on the diversity of gymnastics in the school with strong elements of discipline, partial militarization of the three students and cultivation of team spirit related to sports.

Key – words: Educational changes, Primary school, Gymnastic.

Εισαγωγή

Σκοπός της μελέτης ήταν η συλλογή και επεξεργασία στοιχείων σχετικά με τη θέση του μαθήματος της Γυμναστικής στο εκπαιδευτικό σύστημα κατά την περίοδο της δικτατορίας στην Ελλάδα, 1967-1974. Μελετήθηκαν επίσης οι προσπάθειες αλλαγών του περιεχομένου και του ρόλου του μαθήματος της Γυμναστικής. Αναλυτικότερα, διερευνήθηκαν οι αλλαγές που έγιναν στο ωρολόγιο πρόγραμμα και τα περιεχόμενα της Γυμναστικής στο δημοτικό σχολείο σύμφωνα με τις απαιτήσεις του καθεστώτος. Επίσης μελετήθηκαν και καταγράφηκαν οι τρόποι που χρησιμοποίησε το καθεστώς για την πειθάρχηση και γενικότερα τον έλεγχο της συμπεριφοράς των μαθητών μέσω της Γυμναστικής. Ως πηγές χρησιμοποιήθηκαν Βασιλικά Διατάγματα (Β.Δ.), Αναγκαστικοί Νόμοι (Α.Ν.) και Αποφάσεις που εκδόθηκαν από την τότε κυβέρνηση, εγκύκλιοι του Υπουργείου Παιδείας, Φύλλα Εφημερίδας της Κυβέρνησης (Φ.Ε.Κ.), αναλυτικά προγράμματα και εκπαιδευτικά εγχειρίδια του καθεστώτος. Οι πρωτότυπες αυτές πηγές αναζητήθηκαν στο αρχείο του Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου (Ε.Λ.Ι.Α.), στο αρχείο των Γενικών Αρχείων του Κράτους (Γ.Α.Κ.), στις περιοδικές εκδόσεις και στα άρθρα πολιτικών εφημερίδων πανελλήνιας κυκλοφορίας της εποχής.

Πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα

Στην μεταπολεμική περίοδο από το 1945 μέχρι το 1967, στο στράτευμα είχε καλλιεργηθεί η ιδέα και αναμένονταν η κατάλληλη ευκαιρία για την πραγματοποίηση ενός σχεδίου που είχε εκπονηθεί από τη δεκαετία του '40 και αφορούσε: *την άμεση κατάληψη της πολιτικής εξουσίας*.¹ Καταλυτικό ρόλο στις εξελίξεις έπαιξαν οι μεγάλες κοινωνικές και πολιτικές κινητοποιήσεις που εκτυλίχθηκαν ιδιαίτερα μεταξύ το 1960 και το 1967, όπως και η πολιτική αστάθεια με απρόβλεπτες ίσως συνέπειες για τη χώρα.

---

¹ Όπως αναφέρει το ίδιο το Καταστατικό του ΙΔΕΑ, δηλαδή της ημι-νόμιμης/ ημι-παράνομης οργάνωσης που συγκέντρωνε την πλειοψηφία των «εθνοφρόνων» αξιωματικών, ο μόνο τρόπος για την επίτευξη των ιδανικών της Οργάνωσης ήταν η Δικτατορία του ΙΔΕΑ. Για το περιεχόμενο του καταστατικού του ΙΔΕΑ βλ. Παραλίκας, Δημήτριος, *Συνωμοσίες ΙΔΕΑ και ΑΣΠΙΔΑ*, Αθήνα 1982, σελ. 31-34.

Η επιβολή της επτάχρονης δικτατορίας το 1967, ουσιαστικά συνιστά τη φυσική εξέλιξη στην πορεία των πολιτικών πραγμάτων της Ελλάδας. Υπήρξε το αποτέλεσμα της πλήρους αδυναμίας του πολιτικού κόσμου να προβεί σε μια στοιχειώδη προσπάθεια συνεννόησης και κατευνασμού των παθών. Οι δικτάτορες, όπως δήλωναν, θέλησαν να επαναφέρουν στη χώρα μια χαμένη ηρεμία και σταθερότητα σε ένα δημόσιο σύστημα που επί περίπου δύο χρόνια, μετά τα Ιουλιανά² του 1965, κλονιζόταν βυθίζοντάς την σταδιακά στο χάος. Οι συνταγματάρχες εμφανίστηκαν στο προσκήνιο σαν «ἀπὸ μηχανῆς θεός»,³ σε μια τραγωδία που όχι μόνο δεν κατάφεραν να δώσουν λύσεις, αλλά αντίθετα η παρουσία τους προκάλεσε πολλαπλά δεινά στο ήδη πολύ ταλαιπωρημένο σώμα της Ελλάδας. Το αποτέλεσμα ήταν η διαμόρφωση ενός αυταρχικού καθεστώτος έκτακτης ανάγκης, με αναστολή όλων των διατάξεων που κατοχύρωναν την κοινοβουλευτική δημοκρατία και την ελευθερία της έκφρασης.⁴ Το σύνταγμα και η Βουλή καταργήθηκαν, ενώ μια σειρά βασιλικών νόμων, αναγκαστικών νόμων, διαταγμάτων, που εκδόθηκαν σχετικά με το στρατό, τη δημόσια εκπαίδευση, την οργάνωση του κράτους και της κοινωνικής ζωής και τα συνθήματα που χρησιμοποιήθηκαν από τους κατόχους της εξουσίας έδειξαν πως πρόκειται για καθεστώς νεοφασιστικού τύπου με συγκεκριμένη ιδεολογία που στηρίχθηκε σε ένα μέρος του στρατού και υπηρετούσε τα συμφέροντα μιας ολιγαρχίας και τη στρατηγική μιας ξένης δύναμης που την υποστήριζε.⁵ Στρατός και έθνος ταυτίστηκαν στη λογική ότι ο στρατός έχει το δικαίωμα να κινηθεί αυτόνομα όταν θεωρήσει ότι το έθνος απειλείται, όπως στη συγκεκριμένη περίπτωση. Όπως πίστευαν οι πρωταγωνιστές, το πραξικόπημα, ήταν στην ουσία «επανάσταση του λαού, ο οποίος ζητούσε την απολύτρωση».⁶

Τι πρόσβενε το καθεστώς - Ιδεολογία

Η επίσημη ιδεολογία του κράτους – καθεστώτος, στηριζόταν στον αυταρχισμό, τον αντικομμουνισμό και καλλιεργούσε φοβίες κατά της σλαβικής εισβολής και του «εσωτερικού εχθρού», διαχωρίζοντας τους Έλληνες σε εθνικόφρονες πατριώτες και ξενοκίνητους κομμουνιστές.⁷ Ειδικότερα, το καθεστώς ανέπτυξε έναν νέο εθνικισμό, φανατικό, αυτάρεσκο, εσωστρεφή, οπισθοδρομικό, αμυντικό και συμπλεγματικό, που παντού εντόπιζε εχθρούς - αντιφρονούντες και τρεφόταν από τις

²Με τον όρο **Ιουλιανά** αναφέρεται στη σύγχρονη ιστορία της Ελλάδας η περίοδος πολιτικής ανωμαλίας που ακολούθησε την αποπομπή της κυβέρνησης του Γεωργίου Παπανδρέου στις 15 Ιουλίου 1965 έως την επιβολή της δικτατορίας των συνταγματάρχων. Μετά την παραίτηση Παπανδρέου σχηματίστηκαν κυβερνήσεις από μέλη της Ενώσεως Κέντρου παρά τη σφοδρή αντίθεση του αρχηγού της Γ. Παπανδρέου και της πλειοψηφίας των βουλευτών της. Η περίοδος αυτή ήταν περίοδος πολιτικής αστάθειας και εντάσεων με έντονη την ανάμιξη του νεαρού τότε βασιλιά Κωνσταντίνου στα πολιτικά πράγματα της χώρας κατά παράβαση του Συντάγματος του 1952. Οδήγησε σε απαξίωση των πολιτικών και άνοιξε τον δρόμο στο πραξικόπημα της 21^{ης} Απριλίου 1967.

³Παττακός, Στυλιανός: *21^η ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1967, ΔΙΑΤΙ; ΠΟΙΟΙ; ΠΩΣ;*, εκδ. ΒΙΟΒΙΒΛΙΟ, Αθήνα 1995, σελ. 238

⁴Πουλαντζάς, Νίκος: *Η κρίση των δικτατοριών*, Θεμέλιο, Αθήνα 2006, σελ. 139-142.

⁵Σβορώνος Νίκος: *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 2007 (γ' έκδοση), σελ. 278.

⁶Παπαδόπουλος Γεώργιος, *ΤΟ ΠΙΣΤΕΥΩ ΜΑΣ*, (Συνέντευξις προς Γάλλους δημοσιογράφους εις Θεσσαλονίκην - 28 Μαΐου 1967), τόμ. Α', σελ. 42.

⁷Μελετόπουλος Μελέτης: *Ιδεολογία του Δεξιού κράτους 1949-1967*, Αθήνα 1993, σ. 36-39.

δόξες του παρελθόντος, αποσιωπώντας τα λάθη και τις αδυναμίες των Ελλήνων.⁸ Πρόβαλλε τη δράση του στρατού και των σωμάτων ασφαλείας, ενισχύοντας την αυτονομία των ενόπλων δυνάμεων και την αστυνομοκρατία στην καθημερινή ζωή των πολιτών. Αξιοποιούσε, τέλος, το ιδεολογικό οπλοστάσιο του Μεταξά, ενσωματώνοντας έννοιες, όπως έθνος, στρατός, πατρίδα, θρησκεία, οικογένεια, ελληνικότητα και παράδοση, γλώσσα και αγνότητα.⁹ Ο ιδεολογικός έλεγχος των πολιτών, και ιδιαίτερα των νέων, από το δικτατορικό καθεστώς επιχειρήθηκε με πολλούς τρόπους και μεθόδους, όπως τα διαφωτιστικά προγράμματα του στρατού και οργανώσεις νέων όπως: Άλκιμοι (Σώμα Ελλήνων Αλκίμων - Σ.Ε.Α), Πρόσκοποι (Σώμα Ελλήνων Προσκόπων - Σ.Ε.Π.), Οδηγοί (Σώμα Ελληνίδων Οδηγών - Σ.Ε.Ο.), με τη συστηματική κυβερνητική προπαγάνδα, με τον έλεγχο και τη λογοκρισία του τύπου, των εκδόσεων και της πολιτιστικής παραγωγής (κινηματογράφος, θέατρο, μουσική). Ακόμη, με την επίθεση κατά των πολιτικών αντιπάλων του καθεστώτος, επιχειρήθηκε η προβολή του κοινωνικού έργου του στρατού, της χωροφυλακής και των εθνικοφρόνων οργανώσεων.¹⁰ Επίσης, το καθεστώς προσπάθησε να δημιουργήσει μια ιδεολογία που θα αγκάλιαζε όλα τα κοινωνικά στρώματα, θα κάλυπτε όλες τις κοινωνικές αντιθέσεις με στόχο να νομιμοποιηθεί και να παραμείνει στην εξουσία με σημαντική συμβολή της εκπαίδευσης, της εκκλησίας, του αθλητισμού και των οργανωμένων και μαζικών εορτασμών των εθνικών επετείων.¹¹

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964

Η σημαντικότερη προσπάθεια διαμόρφωσης νέων προσανατολισμών στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα είναι αναμφισβήτητη η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964, που πραγματοποιήθηκε από το κόμμα της Ένωσης Κέντρου (Υπουργός Παιδείας Γ. Παπανδρέου, Υφυπουργός Λ. Ακρίτας, Γεν. Γραμματέας Ε. Παπανούτσος). Η προσπάθεια αυτή έχει ιδιαίτερη αξία, μιας και σε ένα βαθμό προετοίμασε το έδαφος για τις εξελίξεις της σχολικής Γυμναστικής κατά τη μεταπολιτευτική περίοδο.¹² Η μεταρρύθμιση του 1964 ιδεολογικά κινήθηκε στους ίδιους άξονες και προσανατολισμός μ' αυτούς που πρότειναν τα πορίσματα της «Επιτροπής Παιδείας».¹³ Το 1964 κατατέθηκε στη Βουλή για ψήφιση ο Νόμος

⁸Εφημ. «Πρωινή», 27-8-1970, σελ. 3 & 1-9-1970, σελ. 1 και Περιοδ. «Ταχυδρόμος», 12-10-1967, σελ. 1. Κάποτε οι υπερεθνικιστικές κορώνες έφταναν στα όρια του γελοίου, άρθρα με εύλογους τίτλους: «Τα φρούτα μας και οι εχθροί τους» ή «Αχελώος, ένα ποτάμι στην υπηρεσία του έθνους», & Μελετόπουλος, *Ιδεολογία*, σελ. 11-15 & 141-144.

⁹Τσουκαλάς Κων/νος, *Ιδεολογική επίδραση*, στο Ιατρίδης Γιάννης (επιμ.), *Η Ελλάδα στη Δεκαετία 1940 - 1950*, Θεμέλιο, Αθήνα 1984, σελ. 574-577.

¹⁰Τσουκαλάς, *Ιδεολογική επίδραση*, σελ. 576-577 & Μελετόπουλος, *Μελέτης: Η ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΩΝ*, Παπαζήση, Αθήνα 2008, σελ. 152.

¹¹Χαραλάμπης Δημήτρης, *Στρατός και πολιτική εξουσία. Η δομή της εξουσίας στη μετεμφυλιακή Ελλάδα*, Εξάντας, Αθήνα, 1985, σελ. 76 & Χαραλάμπης Δημήτρης, *Από το μετεμφυλιακό κράτος, στο κράτος της μεταπολίτευσης*, Σύγχρονα Θέματα, τεύχ. 28, Αθήνα 1986, σελ. 56-70.

¹²Μελετητές έχουν εκφράσει την άποψη, ότι πολλές από τις αλλαγές στο χώρο της εκπαίδευσης κατά τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης, ουσιαστικά επανέφεραν το μεγαλύτερο μέρος των διατάξεων της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1964. Βλ. σχετ. στο: Κυπριανός, Παντελής, *Συγκριτική Ιστορία της Ελληνικής Εκπαίδευσης*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2004, σελ. 307.

¹³Δημαράς Αλέξης, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986, τομ. Β', σελ. 269-274.

4379/1964 «Περί Ὄργανώσεως καί Διοικήσεως τῆς Γενικῆς Ἐκπαιδεύσεως (Στοιχειώδους καί Μέσης)»¹⁴ και το Μάιο του 1965 κατατέθηκαν δύο σχέδια νόμου «Περί Τεχνικῆς Ἐκπαιδεύσεως» και «Περί ἰδρύσεως Πανεπιστημίων» (Ν.Δ. 4425/64 και Ν.Δ. 735/64), τα οποία όμως δεν ψηφίσθηκαν, λόγω της λεγόμενης «ιουλιανῆς αποστασίας» και την πτώση της κυβέρνησης Παπανδρέου το 1965.¹⁵ Μεταξύ των ρυθμίσεων του νομοθετήματος (4379/1964), ήταν η ίδρυση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου του οποίου οι τομείς δραστηριότητας αφορούσαν την επιστημονική έρευνα των εκπαιδευτικῶν ζητημάτων, την επιμόρφωση του διδακτικού και εποπτικού προσωπικού της δημόσιας εκπαίδευσης και την εποπτεία όλων των σχολικῶν μονάδων.¹⁶ Έργο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου ήταν η επιστημονική έρευνα γύρω από εκπαιδευτικά προβλήματα, η μετεκπαίδευση εκπαιδευτικῶν, η καθοδήγηση εποπτικού προσωπικού εκπαίδευσης, ο καθορισμός της διδακτέας ύλης και μεθόδων διδασκαλίας, η οργάνωση και διοίκηση σχολείων, η διοργάνωση εκπαιδευτικῶν ημερίδων και συνεδρίων και η ενημέρωση των εκπαιδευτικῶν για σύγχρονα παιδαγωγικά και σχολικά θέματα.¹⁷ Για πρώτη φορά ορίστηκε γυμναστής ως πάρεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και δρομολογήθηκαν αλλαγές στο μάθημα της Γυμναστικής.

Κατάργηση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Με την επικράτηση της δικτατορίας τον Απρίλιο του 1967, η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964 απαξιώθηκε συνολικά ως αντεθνική και αντιχριστιανική και επανήλθε η ελληνική εκπαίδευση στον ορθό δρόμο του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού».¹⁸

Με τον Αναγκαστικό Νόμο (Α.Ν.) 59/1967,¹⁹ καταργήθηκε το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο ως «διαβρωτικός θεσμός», διατηρήθηκε ο θεσμός της δωρεάν εκπαίδευσης.²⁰ Με τον Α.Ν. 59/1967, υπονομεύθηκε ουσιαστικά η προηγούμενη μεταρρυθμιστική προσπάθεια για περιορισμό της γραφειοκρατικής δομής του Υπουργείου Παιδείας και ποιοτική αναβάθμιση της εκπαίδευσης μέσα από την επίτευξη στόχων, όπως: η επιστημονική προσέγγιση διδακτικῶν προβλημάτων, η ορθολογική οργάνωση της διοίκησης, η επιλογή άξιων στελεχῶν εκπαίδευσης.²¹ Καταργήθηκε «τό δια τῶν διατάξεων τοῦ Νομοθετικοῦ Διατάγματος (Ν.Δ.) 4379/1964 συσταθέν Παιδαγωγικόν Ἰνστιτούτον», αφού διασύρθηκε η δράση

¹⁴ΝΔ 4379/1964, «Περί Ὄργανώσεως καί Διοικήσεως τῆς Γενικῆς (Στοιχειώδους καί Μέσης) Ἐκπαιδεύσεως».

¹⁵Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΣΤ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2000, σελ. 218-222.

¹⁶Καντζίδης, Δημήτρης, Ο Ιων Ιωαννίδης και η συμβολή του στη μεταρρύθμιση της Φυσικῆς Αγωγῆς, Θεσσαλονίκη 2002 (Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο - Τμήμα Επιστήμης Φυσικῆς Αγωγῆς και Αθλητισμού), σελ.70-71.

¹⁷Καραφύλλης Αθανάσιος: *Νεοελληνική Εκπαίδευση: Δύο αιώνες μεταρρυθμιστικῶν προσπαθειῶν*, Κριτική, Αθήνα 2002, σελ. 137.

¹⁸Καντζίδης, σελ.70-71.

¹⁹Α.Ν. 59/1967, «Περί καταργήσεως του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου».

²⁰Κάτσικας Χρήστος, Θεριανός Κώστας, *Ιστορία της Νεοελληνικῆς Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2004*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2004, σελ. 170.

²¹Παπακωνσταντίνου Γεώργιος – Ανδρέου Αποστόλης, *Εξουσία και οργάνωση – διοίκηση του εκπαιδευτικῶν συστήματος*, Λιβάνης-Νέα Σύνορα, Αθήνα 1994, σελ. 239-240.

του ως διαβρωτική και αντεθνική.²² Τα μέλη του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου επέστρεψαν στις θέσεις τους εκεί όπου ήταν πριν το 1964. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω άρθρο του νόμου: «...*Από τής ισχύος τοῦ παρόντος καταργεῖται τό δια τῶν διατάξεων τοῦ Ν.Α. 4379/1964 συσταθέν Παιδαγωγικόν Ἰνστιτούτον, τῶν μελῶν καί τῶν ὑπαλλήλων αὐτοῦ ἐπανερχομένων αὐτοδικαίως εἰς τάς εἰς ἃς κατεῖχον πρό τοῦ διορισμοῦ των θέσεις καί μέ τόν ὄν εἶχον βαθμόν. Ὁ χρόνος ὑπηρεσίας τούτων εἰς τό Παιδαγωγικόν Ἰνστιτούτον λογίζεται δια πᾶσαν περίπτωσιν βαθμολογικῆς καί μισθολογικῆς ἐξελίξεως, ὡς διανυθείς εἰς τόν βαθμόν καί τήν θέσιν, ἣν κατεῖχον πρό τοῦ εἰς τό Παιδαγωγικόν Ἰνστιτούτον διορισμοῦ των. Οἱ ἔχοντες πρό τοῦ διορισμοῦ των ὡς μελῶν τοῦ Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου τήν θέσιν τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβούλου ἐπανερχονται εἰς τήν θέσιν ταύτη, ἥς, ἥς καί λαμβάνουσιν τάς ἀποδοχάς.*».²³ Επίσης καταργήθηκε το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο με αιτιολογία ότι τα μέλη του ανήκαν σε μια πολιτική παράταξη, ότι δεν πληρούσαν τα απαραίτητα αξιολογικά κριτήρια, ότι η εκπαιδευτική τους πολιτική ήταν αντίθετη προς τις παραδόσεις του έθνους και ότι δεν είχε ελληνική ονομασία. Η ύπαρξη μιας τέτοιας υπηρεσίας που ελαχιστοποιούσε την άσκηση κρατικής εποπτείας και ελέγχου στην οργάνωση και διοίκηση της εκπαίδευσης και διασφάλιζε το ψηλό μορφωτικό επίπεδο των λειτουργών της, παρεμπόδιζε τα σχέδια ιδεολογικής επιτήρησης και χρήσης τους.²⁴

Διάρθρωση της γενικής εκπαίδευσης

Με τον Α.Ν. 129/1967 επαναφέρθηκε η διάρθρωση της γενικής εκπαίδευσης πριν από τη μεταρρύθμιση του 1964. Δηλαδή, η Δημοτική Εκπαίδευση περιλάμβανε: « ... α) το νηπιαγωγείον εις το οποίον παρέχεται η προσχολική αγωγή, β) το Δημοτικόν σχολείον. Ἡ Μέση εκπαίδευση περιλάμβανε ... τό Γυμνάσιον διαιρούμενον εἰς κατώτερον καί ἀνώτερον κύκλον. Ἡ ὑποχρεωτική φοίτησις εἶναι ἐξαετής, δυναμένη νά παραταθῆ εἰς ἑννεαετή .... Ἡ Γενική Εκπαίδευσις παρέχεται δωρεάν εἰς τά δημόσια σχολεῖα ἀπαγορευομένης πάσης, ὑφ' οἵανδήποτε μορφῆν, σχολικῆς εἰσφορᾶς ...».²⁵

Διοικητική οργάνωση της εκπαίδευσης

Με την ψήφιση του Α.Ν. 375/1968²⁶ έγινε προσπάθεια για πλήρη έλεγχο της εκπαίδευσης. Στο πλαίσιο αυτό, επετεύχθη με μια δέσμη νομοθετικών ρυθμίσεων,²⁷ η συγκρότηση ενός συγκεντρωτικού, δαιδαλώδους και γραφειοκρατικού συστήματος διοίκησης και εποπτείας της εκπαίδευσης, παντοδύναμο κεντρικό όργανο το Ανώτατο

²² Δημαράς Αλέξης, *Η μεταρρύθμιση*, σελ. 285-286.

²³ Ευαγγελόπουλος Σπύρος, *Ελληνική εκπαίδευση 20^{ος} αιώνας*, τόμ. 2, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998, σελ. 187-189.

²⁴ Μπουζάκης, Σήφης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985)*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 1991, σελ. 104 & 116-117.

²⁵ Α.Ν. 129/1967, «Περί οργανώσεως και διοικήσεως της γενικής εκπαιδεύσεως και άλλων τινών διατάξεων».

²⁶ Α.Ν. 129/1967, «Περί οργανώσεως και διοικήσεως της Γενικής εκπαιδεύσεως και άλλων τινών διατάξεων».

²⁷ Α.Ν. 129/1967, «Περί οργανώσεως και διοικήσεως της Γενικής εκπαιδεύσεως και άλλων τινών διατάξεων» & Α.Ν. 375/1968 «Περί ρυθμίσεως ζητημάτων προκυπτόντων κατά την εφαρμογήν του Α.Ν. 129/1967».

Εκπαιδευτικό Συμβούλιο, με έργα αποφασιστικής, γνωμοδοτικής και εποπτικής αρμοδιότητας, συνεπικουρούμενο από τα Ανώτερα Περιφερειακά Συμβούλια Δημοτικής και Μέσης Εκπαίδευσης με ανάλογες αρμοδιότητες στα όρια κάθε Ανώτερης Εκπαιδευτικής Περιφέρειας.²⁸

Με την ψήφιση του Ν.Δ. 793/1971 δημιουργήθηκε και οργανώθηκε το Εθνικό Συμβούλιο Παιδείας. Αρμοδιότητές του ήταν να γνωμοδοτεί για τον προσδιορισμό της εθνικής πολιτικής για την παιδεία. Είχε αποστολή, μέσω των ιδεολογικών κατευθύνσεων να συνθέτει τον εθνικό χαρακτήρα της παιδείας. Επίσης, είχε την ευθύνη για την ηθική, πνευματική αγωγή και την ανάπτυξη της εθνικής συνείδησης των νέων. Το Εθνικό Συμβούλιο Παιδείας υποστηρίχθηκε από τα Περιφερειακά Συμβούλια όπου υπεύθυνος ήταν ο εκπαιδευτικός σύμβουλος. Υπήρχαν δυο γενικοί επιθεωρητές για κάθε ανώτατη περιφέρεια (βόρεια και νότια Ελλάδα). Ο περιφερειακός επιθεωρητής είναι υπεύθυνος σε κάθε εκπαιδευτική περιφέρεια. Ο Νομαρχιακός επιθεωρητής είναι υπεύθυνος για τον νομό του. Ο διευθυντής του σχολείου είναι υπεύθυνος σε επίπεδο σχολικής μονάδας.²⁹ Η εποπτεία ασκούνταν ιεραρχικά από Επιθεωρητές, Νομαρχιακούς Επιθεωρητές, Αναπληρωτές Γενικούς Επιθεωρητές, Γενικούς Επιθεωρητές, που αποφάσιζαν για τη βαθμολογική εξέλιξη των εκπαιδευτικών λειτουργών, συνεκτιμώντας στοιχεία της προσωπικότητάς τους όπως: «*ήθος και χαρακτήρ, κοινωνική παράστασις, συμπεριφορά, εντός και εκτός τῆς ὑπηρεσίας*» (Ν.Δ. 651/70).³⁰ Υπήρχε έλεγχος, βαθμολόγηση και αξιολόγηση για την εργασία, τη δράση και τη στάση του εκπαιδευτικού. Αξιολογούνταν οι εκπαιδευτικοί εντός και εκτός ωραρίου εργασίας. Λαμβάνονταν υπόψη τα στοιχεία της προσωπικότητας του εκπαιδευτικού, το ήθος του, ο χαρακτήρας του και η συμπεριφορά του εντός και εκτός σχολείου. Όλα τα παραπάνω ήταν ικανά και άξια για να κατατάξουν τους εκπαιδευτικούς αν ήταν ικανοί και άξιοι για βαθμολογική και μισθολογική εξέλιξη. Στον Πίνακα 1 φαίνονται οι κλίμακες βαθμολογίας.³¹

Πίνακας 1. Τομείς και βαθμολογία εκθέσεων των εκπαιδευτικών

ΤΟΜΕΙΣ ΚΑΙ ΒΑΘΜΟΛΟΓΙΑ ΕΚΘΕΣΕΩΝ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ

Βαθμός	Επιστημονικός	Διδακτικός	Διοικητικός	Ευσυνειδησία	Συμπεριφορά	Δράσις
5	Άρτιος	Άρτιος	Λίαν δεξιός	Λίαν ευσ/τος	Εξάίρετος	Επωφελής
4	Ικανός	Ικανός	Δεξιός	Ευσυνείδητος	Αξιοπρεπής	Δραστήριος
3	Επαρκής	Επαρκής	Επαρκής	Μέτριος	Καλός	Εργατικός
2	Μέτριος	Μέτριος	Μέτριος	Αδιάφορος	Μέτριος	Αδιάφορος

²⁸Ν.Δ. 651/1970, «Περί οργάνωσης της Γενικής Εκπαιδύσεως και διοικήσεως του προσωπικού αυτής».

²⁹Ν.Δ. 793/1971, «Περί Εθνικού Συμβουλίου Παιδείας».

³⁰Παπακωνσταντίνου Γεώργιος – Ανδρέου Αποστόλης, *Εξουσία και οργάνωση – διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος*, Λιβάνη, Αθήνα 1994, σελ. 277.

³¹ΓΑΚ Αλεξ/πολης: ΑΒΕ 178, ΕΚΠ 85.1, Φ.12. Έγγραφο ΥΠΕΠΘ, αρ. πρωτ. 2214/2-9-1971.

1	Ανεπαρκής	Ανεπαρκής	Ανεπαρκής	Ασυνείδητος	Αναξ/πής	Αδρανής
---	-----------	-----------	-----------	-------------	----------	---------

Ασκούσαν στους εκπαιδευτικούς ιδεολογική πίεση και υπήρχε η απαίτηση με τις ενέργειές τους και τις πράξεις τους να δείχνουν πίστη και αφοσίωση στο κράτος – καθεστώς. Από την πλευρά των εκπαιδευτικών υπήρχε ο φόβος για άσχημες συμπεριφορές από μέρους της κρατικής εξουσίας – καθεστώτος. Δεν υπήρχε ελευθερία των σκέψεων των εκπαιδευτικών και πάντα αξιολογούνταν σύμφωνα με τα πολιτικά τους φρονήματα. Απειλούνταν οι εκπαιδευτικοί με μεταθέσεις ή διαθεσιμότητα και σε ακραίες περιπτώσεις με απολύσεις ή ακόμα και εξορία.

Γλώσσα της εκπαίδευσης

Με τον Α.Ν.129/1967 ορίστηκε ότι: «*τάς τρεις πρώτας τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου διδάσκεται καί χρησιμοποιεῖται ὡς ἐκφραστικόν ὄργανον ἡ μητρική γλῶσσα εἰς τήν πανελλήνιον αὐτῆς μορφήν ἀπηλλαγμένη ἀκροτήτων καί ἰδιωματισμῶν ... Εἰς τάς Δ', Ε' καί ΣΤ' τάξεις διδάσκεται καί χρησιμοποιεῖται ἡ ἀπλή καθαρεύουσα. Ἡ ἀπλή καθαρεύουσα, ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ Κράτους κατά διάταξιν συνταγματικήν, εἶναι τό ὄργανον ἐκφράσεως γραπτῆς καί προφορικῆς, διδασκόντων καί διδασκομένων, εἰς τάς Δ', Ε' καί ΣΤ' τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου, τό Γυμνάσιον, τάς Παιδαγωγικάς Ακαδημίας καί τάς Ἀνωτέρας ἐν γένει Σχολάς... Εἰς τας τρεις πρώτας τάξεις του Γυμνασίου (κατώτερος κύκλος) συνεχιζεται η διδασκαλία της γραμματικῆς και της συντάξεως της απλῆς καθαρευούσης εν συναρτήσει προς την της αττικῆς διαλέκτου, της οποίας η διδασκαλία ἀρχεται ἀπό της Α' τάξεως. Εἰς τάς τρεις πρώτας τάξεις τοῦ Γυμνασίου (κατώτερος κύκλος) συνεχιζεται ἡ διδασκαλία τῆς γραμματικῆς καί τῆς συντάξεως τῆς ἀπλῆς καθαρευούσης ἐν συναρτήσει πρὸς τὴν τῆς ἀττικῆς διαλέκτου, τῆς ὁποίας ἡ διδασκαλία ἀρχεται ἀπὸ τῆς Α' τάξεως... Εἰς τὰς τρεῖς ἀνωτέρας τάξεις τοῦ Γυμνασίου (ἀνώτερος κύκλος) διδάσκεται εὐρύτερον καί εἰς βάθος ἡ γραμματικὴ καί ἡ σύνταξις τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου ἐν συναρτήσει πρὸς τὰς νεωτέρας μορφάς ἐξελίξεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ...».³² Με το Ν.Δ. 651/70 η διδασκαλία της δημοτικής επεκτάθηκε σε μια ακόμη τάξη του Δημοτικού Σχολείου.*

Αναλυτικά προγράμματα Γυμναστικής για το Δημοτικό

Με Διαταγή του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων το 1968 καθορίστηκε το νέον αναλυτικό πρόγραμμα των Δημοτικών Σχολείων.³³ Το ωρολόγιο πρόγραμμα της Γυμναστικής εξαρτιόνταν από το είδος του Σχολείου (ολιγοδύναμα ή πολυδύναμα). Στα ολιγοδύναμα δημοτικά σχολεία (μέχρι 3/θέσια), στην Α' και Β' τάξη, το μάθημα της γυμναστικής είχε διάρκεια ημιώρου, ενώ στο υπόλοιπο της ώρας διδάσκονταν άλλο μάθημα. Η γυμναστική είχε συνολική εβδομαδιαία διάρκεια τριών

³² Α.Ν. 129/1967, «Περί οργανώσεως και διοικήσεως της γενικής εκπαίδευσως και άλλων τινών διατάξεων».

³³ Δ/γή του Υ.Π.Ε.Π.Θ 133914/7-10-1969 «Νέον αναλυτικόν πρόγραμμα Δημοτικών Σχολείων», στο: Γ.Α.Κ. Αλεξ/πολης, ΑΒΕ 224, ΕΚΠ 127.1, Φ.13.

ημιώρων. Για τα πολυδύναμα δημοτικά σχολεία (από 4/θέσια και άνω), το πλήρες ωράριο προέβλεπε δύο ώρες γυμναστικής την εβδομάδα.

Στο Β.Δ. 702/1969³⁴ (Υπ. Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων) καθορίστηκαν με λεπτομέρεια τα ωρολόγια και αναλυτικά προγράμματα μαθημάτων για όλους τους τύπους των Δημοτικών Σχολείων. Βάσει αυτών το μάθημα της γυμναστικής θα διεξαγόταν:

- 1/θέσιο Δ.Σ.: 3 15/λεπτα την εβδομάδα στις Α', Β', Γ' τάξεις και 2 30/λεπτα στις υπόλοιπες
- 2/θέσιο Δ.Σ.: 3 μισάωρα την εβδομάδα σε όλες τις τάξεις
- 3/θέσιο - 4/θέσιο - 5/θέσιο Δ.Σ.: 4 μισάωρα την εβδομάδα σε όλες τις τάξεις
- 6/θέσιο Δ.Σ.: 3 μισάωρα την εβδομάδα στις δύο πρώτες τάξεις και 4 μισάωρα την εβδομάδα στις υπόλοιπες 4 τάξεις (**Πίνακας 2**).

Το 1971 με Διαταγή του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων διαφοροποιήθηκαν οι ώρες της Γυμναστικής στο Δημοτικό Σχολείο.

Πίνακας 2. Καταγραφή ωρών Γυμναστικής σε Δημοτικό Σχολείο.³⁵

Δημοτικό Σχολείο					
Γυμναστική					
Α' τάξη	Β' τάξη	Γ' τάξη	Δ' τάξη	Ε' τάξη	Στ' τάξη
3/2*	3/2	4/2	4/2	4/2	4/2

*Στα κλάσματα του πίνακα, ο αριθμητής αναφέρεται στα ημίωρα γυμναστικής των ολιγοδύναμων σχολείων και ο παρονομαστής αναφέρεται στις ώρες γυμναστικής των πολυδύναμων σχολείων.

Στόχος του μαθήματος σύμφωνα με εγκύκλιο του Υ.Π.Ε.Π.Θ ήταν: «Οί μαθηταί δέον νά ἐκμάθωσι νά ἐκτελῶσι γυμναστικές ἀσκήσεις ἀναλόγους τῶν ψυχοσωματικῶν των ἱκανοτήτων ὑπό εὐχέρειαν κινήσεων καί ἀκρίβειαν, καί νά διαγωνίζονται εἰς κατάλληλα διαγωνιστικά παίγνια. Ἐπίσης νά βαδίζωσι μετά εὐτονίας καί χάριτος τή συνοδεία ἄσματος καί ἄνευ τοιοῦτου καί νά ἐθισθῶσιν ἀπό τὰς πρώτας τάξεις τοῦ Δημ. Σχολείου εἰς τήν ἀγωνιστικήν...».³⁶

Στη συνέχεια, το Β.Δ. 691/1972³⁷ τροποποίησε το προαναφερθέν πρόγραμμα 702 του 1969. Το μάθημα της γυμναστικής προβλεπόταν να διδάσκεται: 1) στο μονοθέσιο δημοτικό σχολείο: 2 x15 λεπτά την εβδομάδα σε Α' & Β' τάξη και 2x30λεπτά σε Δ' & Ε' τάξη, 2) στο διθέσιο δημοτικό σχολείο: 3x 30λεπτά την

³⁴Β.Δ. 702/1969, «Περί του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος του Δημοτικού Σχολείου».

³⁵Δ/γή του ΥΠ.Ε.Π.Θ., αρ. 66351/1.6.1971, στο: Γ.Α.Κ. Αλεξ/πολης, ΑΒΕ 221, ΕΚΠ 75.1, Φ.12.

³⁶ΥΠ.Ε.Π.Θ.: αριθ. εγκ. 2464/41/23.10.69.

³⁷Β.Δ. 691/1972, «Περί τροποποιήσεως του Αναλυτικού Προγράμματος των μαθημάτων του Δημοτικού Σχολείου».

εβδομάδα σε όλες τις τάξεις 3) στα πολυδύναμα σχολεία το ωρολόγιο πρόγραμμα γυμναστικής παρέμεινε σταθερό.

Το Β.Δ. 702/1969³⁸, πέρα από τις ώρες Γυμναστικής που καθόριζε για όλες τις τάξεις ολιγοδύναμων και πολυδύναμων Δημοτικών σχολείων προσδιόριζε τους σκοπούς και το αναλυτικό περιεχόμενο του μαθήματος της Γυμναστικής το οποίο αξίζει να σημειωθεί διδασκόταν από τους δασκάλους και όχι από γυμναστές.

Έτσι καθορίζονταν ότι: «... Σκοπός τῆς διδασκαλίας τούτου εἰς τό Δημοτικόν Σχολεῖον εἶναι ἡ θεραπεία τῆς κιναισθησίας τῶν μικρῶν μαθητῶν, ἡ ἄσκησις των αἰσθήσεων των, ἡ πρωαγωγή τῆς σωματικῆς των ὑγείας, εὐκινησίας καί κάλλους, ἡ ἀπόκτησις ψυχικῆς ὑγείας διά τοῦ ἐθισμού εἰς τήν αὐτοκυριαρχίαν, τήν πειθαρχίαν καί τήν δρᾶσιν ἐπί τῇ βάσει κανόνων ὁμαδικῆς ἐνεργείας καί ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐνδιαφέροντος καί τῆς ἀγάπης πρὸς τόν ἀθλητισμόν, τά σπόρ, τόν ἥλιον, τόν ἀέρα, τήν θάλασσαν, τήν ἐν ὑπαίθρῳ ζωήν...».

Στο ίδιο Βασιλικό Διάταγμα καθορίζονταν ως: «Διδακτέα ὕλη: ... Α' καί Β' τάξεις ... Ἀσκήσεις τάξεως ὑπό τύπον παιδιῶν ... Γυμναστικά ἀσκήσεις μέ ρυθμικά παίγνια καί μιμικὰ κινήσεις ... ἀγωνίσματα ὑπό τύπον παιδιῶν ... ἐκδρομαί, περίπατοι, χοροί καί ἄλλαι σωματικά δραστηριότητες...». Η τάξη και η πειθαρχία παρατηρούμε ότι ήταν η πρώτη επιδίωξη στο πρόγραμμα και μπήκαν ως περιεχόμενα από τις πρώτες τάξεις.

Για τις επόμενες τάξεις τα διδακτικά αντικείμενα διευρύνονται: «... γιά τίς τάξεις Γ', Δ', Ε', ΣΤ' ... ἐπιδιώκονται καί οἱ κατωτέρω μερικοί σκοποί: ... ἐξασφάλισις τῆς σωματικῆς ὑγείας καί εὐεξίας ... ἀνάπτυξις τῆς σωματικῆς ρώμης καί τῶν δεξιοτήτων ... ἡ ἐνίσχυσις τῆς ἀποδόσεως τῶν φυσιολογικῶν λειτουργιῶν τοῦ ὀργανισμοῦ ... ἡ ἐπίτευξις συμμέτρου καί ἁρμονικῆς διαπλάσεως καί παραστάσεως τοῦ σώματος ... ἡ καλλιέργεια τῆς ἀγάπης πρὸς τήν φύσιν, τοῦ πνεύματος τάξεως, τοῦ ὑγιοῦς ἀθλητικοῦ πνεύματος ... Διδακτέα ὕλη: ... Παιδαγωγική Γυμναστική (τακτικά ἀσκήσεις, ἀσκήσεις ἐπί τῶν γυμναστικῶν στρωμάτων, ἐφηρμοσμένα ἄλματα ἐπί πλινθίου, ἐνόργανοι ἀσκήσεις ἐπί πολυζύγων, δοκῶν, μονοζύγων) ... Παιδιαί (πετοσφαίρισις, καλαθοσφαίρισις, ποδοσφαίρισις, χειροσφαίρισις) ... Ἀγωνιστική (δρόμοι καί σκυταλοδρομιαί δι' ὀργάνων, δρόμος ταχύτητος 50 μ., ρῖψις ἐπισκύρου καί ἐλαστικῆς σφαίρας) ... Κολύμβησις (εἰς περιοχάς ἐνθα ὑπάρχει δυνατότης) ... Ἑλληνικοὶ Χοροὶ (Καλαματιανός, κλέφτικος καί οἱ τοπικοὶ χοροί) ...».

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω στις τέσσερις τελευταίες τάξεις του Δημοτικού η διδακτέα ὕλη επικεντρώνονταν πέρα από τις αθλοπαιδιές, τους ελληνικούς χορούς, και την αγωνιστική κυρίως στην παιδαγωγική γυμναστική και τις ενόργανες ασκήσεις σε στρώματα, πλινθία, δοκούς, μονόζυγα, πολύζυγα. Η τάξη άλλωστε και η πειθαρχία που επεδίωκε το καθεστώς καλλιεργούνταν κυρίως μέσω της παιδαγωγικής γυμναστικής και της ενοργάνου.

Σε Ειδικά Σχολεία, η Γυμναστική είχε διαφορετικό χαρακτήρα και θέση. Αξιολογούνταν οι μαθητές σε βαθμίδες ανάλογα με την ηλικία και το Δείκτης

³⁸Β.Δ. 702/1969, «Περί του ωρολογίου και Αναλυτικού Προγράμματος των μαθημάτων του Δημοτικού Σχολείου».

Νοημοσύνης (Δ.Ν.), εντάσσονταν - ακολουθούσαν αντίστοιχο πρόγραμμα (Πίνακας 3). Σε κάθε βαθμίδα οι ώρες γυμναστικής ήταν δύο την εβδομάδα.³⁹

Πίνακας 3. Καταγραφή ωρών Γυμναστικής σε Ειδικό σχολείο.

Ειδικό Σχολείο				
Γυμναστική				
Βαθμίδα	Ηλικία	Δείκτης Νοημοσύνης	Περιεχόμενο ασκήσεων	Ώρες γυμναστικής / ανά εβδομάδα
1 ^η	6-9	50 - 55	Ρυθμική γυμναστική, μιμητικές ασκήσεις, κινήσεις μετά μουσικής, ασκήσεις συνεργασίας	2
2 ^η	9-14	50 - 65	Ρυθμική γυμναστική, μιμητικές ασκήσεις, κινήσεις μετά μουσικής, ασκήσεις κινητικότητας	2
3 ^η	9-14	65 - 80	Μιμητικές ασκήσεις, ασκήσεις κινητικότητας	2

Επιμορφώσεις και υποδείξεις για το μάθημα της Γυμναστικής

Το μάθημα της Γυμναστικής - εξαιτίας του «ευγενούς», κατά το καθεστώς, σκοπού που καλούνταν να παίξει – αναβαθμίστηκε (κατέστη ισότιμο με τα άλλα μαθήματα) και συστηματοποιήθηκε. Οργανώθηκαν αρκετά ημερήσια τοπικά παιδαγωγικά συνέδρια Σωματικής Αγωγής, με υποδειγματικές διδασκαλίες, το περιεχόμενο των οποίων εναρμονίζονταν στη βούληση του καθεστώτος.⁴⁰ Επιπρόσθετα, σε πανελλήνιο επίπεδο, οργανώθηκαν αρκετά επιμορφωτικά σεμινάρια για τους Νομαρχιακούς Επιθεωρητές Σωματικής Αγωγής αλλά και Γυμναστές από το Σ.Ε.Γ.Α.Σ., την Ε.Α.Σ.Α. Αθηνών ή τη Διεύθυνση Σωματικής Αγωγής του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων στον Κλασικό Αθλητισμό, τις Αθλοπαιδιές αλλά κυρίως την Ενόργανη Γυμναστική. Τα σημαντικότερα από αυτά ήταν:

³⁹ Δ/γή του ΥΠ.Ε.Π.Θ., αρ. 520/8.3.1973, στο: Γ.Α.Κ. Αλεξ/πολης, ΑΒΕ 224, ΕΚΠ 127.1, Φ.13.

⁴⁰ Εγκύκλιος ΥΠ.Ε.Π.Θ., «Περί της οργάνωσης τοπικών παιδαγωγικών συνεδρίων Σωματικής αγωγής», αριθ. 705/3/17-3-1970.

- Στις αρχές του 1968 διοργανώθηκε στην Αθήνα Σεμινάριο Κλασικού Αθλητισμού (με ευθύνη της Γ.Γ.Α.) με συμμετοχή όλων των Νομαρχιακών Επιθεωρητών Σωματικής Αγωγής (Ν.Ε.Σ.Α.) της χώρας.⁴¹

- Στα τέλη του 1968 (5-18 Δεκεμβρίου), στην Ε.Α.Σ.Α. Αθηνών, πραγματοποιήθηκε Σεμινάριο Επιμόρφωσης καθηγητών-τριών Σωματικής Αγωγής της πρωτεύουσας (Πειραιώς και Αττικής) με θέματα τις Αθλοπαιδιές, την Αγωνιστική (Κλασικός Αθλητισμός/Στίβος), τη Γυμναστική και η Γυμναστική Θηλέων.⁴²

- Στις 10-20 Σεπτεμβρίου 1969 πραγματοποιήθηκε στην Ε.Α.Σ.Α. Αθηνών Σεμινάριο Ενόργανης Γυμναστικής Ανδρών, χωρίς να συμπεριληφθούν άλλα αντικείμενα της σχολικής Σωματικής Αγωγής. Στο σεμινάριο δίδαξαν οι Γερμανοί ειδικοί W. Dreyer και J. Heine και παρακολούθησαν 180 καθηγητές Σωματικής Αγωγής από σχολεία Μέσης Εκπαίδευσης Αθηνών, Πειραιώς και της υπόλοιπης Ελλάδος.⁴³

- Στις 8-18 Ιουνίου 1970 πραγματοποιήθηκε στις εγκαταστάσεις της Ε.Α.Σ.Α. Αθηνών σεμινάριο που αφορούσε στην επιμόρφωση Καθηγητών-τριών Σωματικής Αγωγής στα αθλήματα Καλαθοσφαίρισης και Πετοσφαίρισης. Διοργανώθηκε από τη Διεύθυνση Σωματικής Αγωγής του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας με υπεύθυνο τον δ/ντή κ. Χριστόπουλο. Το σεμινάριο παρακολούθησαν 500 Καθηγητές-τριες Σωματικής Αγωγής από όλη τη χώρα.⁴⁴

- Το 1971 (σε συνέχεια του σεμιναρίου που προηγήθηκε το 1969 για την Ενόργανη Γυμναστική ανδρών), πραγματοποιήθηκε επιμορφωτικό σεμινάριο με αντικείμενο την Ενόργανη Γυμναστική θηλέων. Διοργανώθηκε υπό την αιγίδα της Διεύθυνσης Σωματικής Αγωγής του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και υπεύθυνο των Δ/ντή Σωματικής Αγωγής τον κ. Ξανθινάκη.⁴⁵

Υποδείξεις για το μάθημα Γυμναστικής: Η Γυμναστική φαίνεται ότι ήταν στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος του καθεστώτος. Έτσι υποδείξεις για την οργάνωση του μαθήματος δεν κάνει μόνο η Διεύθυνση Σωματικής Αγωγής του Υ.Π.Ε.Π.Θ. και ο Νομαρχιακός Επιθεωρητής Σωματικής Αγωγής αλλά και ο ίδιος ο Νομάρχης. Με εγκύκλιο-διαταγή του Νομάρχη, για παράδειγμα, καλούνταν (Γυμναστές και Δάσκαλοι) « ... ὅπως τό δι' ἑτέρων διαταγῶν ἡμῶν καί τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Παιδείας κοινοποιηθέν πρόγραμμα τῆς Σωματικῆς Ἀγωγῆς καί τῶν ἀγωνισμάτων εἰς τά σχολεῖα διεξάγεται κανονικῶς καί ὑπό τό ἔντονον διαφέρον πάντων, διότι οὕτω θά

⁴¹Εφημ. *Αθλητική Ηχώ*, φύλ. 12.1.1968, αρ. φύλ. 6143.

⁴²Περιοδικό: *Γυμναστική και Αθλητισμός*, εκδ. Ένωσης Γυμναστών Ελλάδος (Ε.Γ.Ε.), 12 (Φεβρ. 1969), σελ. 33.

⁴³Κασβίκης, Κων/νος (Γενικός Επιθεωρητής και Επόπτης Σωματικής Αγωγής): *Πανευρωπαϊκοί – Ενόργανος Γυμναστική*, στο: περιοδικό Διεθνείς Γυμναστικά Έρευναι, Αθήνα 1969, σελ. 45-47.

⁴⁴Είναι κομμάτι της ανακοίνωσης του Σεραφειμίδη Ιωάννη με θέμα: «Επιμορφώσεις Σχολικής Φυσικής Αγωγής», που έγινε στο 20^ο Συνέδριο Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του Τ.Ε.Φ.Α.Α. Κομοτηνής (18-20/5/2012).

⁴⁵Προσωπικό αρχείο Μπουρνέλλη Παγώνας, Σεμινάριον Επιμορφώσεως Καθηγητριών Σ.Α. εις την Ενόργανη Γυμναστική θηλέων, στην παρουσίαση του Σεραφειμίδη Ιωάννη με θέμα: «Επιμορφώσεις Σχολικής Φυσικής Αγωγής», που έγινε στο 20^ο Συνέδριο Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του ΤΕΦΑΑ Κομοτηνής (18-20/5/2012).

*έπιτευχθῶσιν καλλίτερον καί ἀσφαλέστερον τά ὑπό τῆς Πολιτείας καί τῆς ἱστορικῆς εὐθύνης προσδοκώμενα».*⁴⁶

Επισημαίνεται, ὅτι ὁ προγραμματισμός, ἡ ἀκρίβεια καί ἡ μεθοδικότητα τῆς διδασκαλίας παρακολουθοῦνταν στενά ἀπό τὸν Επιθεωρητή.⁴⁷ Ἐτσι, σε ἐγκύκλιο πού στέλνει ὁ Γενικός Επιθεωρητής με τὴν ἐναρξὴ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1972-1973, στις συστάσεις του γιὰ τὴ διδασκαλία τῶν μαθημάτων ἀναφέρεται καί στο μάθημα τῆς Γυμναστικῆς λέγοντας, πὼς θὰ πρέπει νὰ διδάσκεται ἀνελλιπῶς καί νὰ καταγράφεται ἡ διδαχθεῖσα ὕλη τοῦ σχετικοῦ βιβλίου.⁴⁸ Ἀκόμη τονίζεται ὅτι « ... δι' ἐκάστην ὥραν Γυμναστικῆς θὰ πρέπει νὰ ἔχη ὁ ἐκπαιδευτικὸς τὸ σχετικὸν πρόγραμμα ἡμερησίας γυμνάσεως».⁴⁹ Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι τὸ γεγονός ὅτι τὸ καθεστῶς θέλοντας νὰ παρακολουθεῖ στενά τὸ ἔργο τῶν γυμναστῶν αὐξάνει τὸν ἀριθμὸ τῶν Γενικῶν Επιθεωρητῶν Σωματικῆς Αγωγῆς ἀπὸ ἑξί⁵⁰ σὲ οκτώ (Ν.Δ. 651/1970).⁵¹

Καθορίζεται ἐπίσης ἡ καταλληλότερη χρονικὴ στιγμή κατὰ τὴν ὁποία θὰ πρέπει νὰ διεξάγεται τὸ μάθημα τῆς γυμναστικῆς: « ... ἐντὸς τῶν (4) πρώτων προμεσημβρινῶν ὥρῶν ἢ ἐντὸς τῶν (3) τελευταίων ἀπογευματινῶν, καθ' ὅσον διὰ τῆς μὴ ἐντάξεως τοῦ μαθήματος ἐντὸς τῶν ἀνωτέρω ὥρῶν, δὲν ἐπιτυγχάνονται οἱ ... ἐπιδιωκόμενοι σκοποί».⁵²

Οἱ γυμναστικὲς ἐπιδείξεις

Οἱ γυμναστικὲς ἐπιδείξεις ἀντιμετωπίστηκαν ἀπὸ τὸ δικτατορικὸ καθεστῶς ὡς τελετουργικὲς διαδικασίες πειθάρχησης καί μύησης τῶν μαθητῶν/τριῶν στα ἐλληνοχριστιανικά ἰδεώδη. Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ παρακάτω ἀπόσπασμα ἐγκυκλίου: «...αἱ ὑπὸ τῶν σχολείων γενικῶς τοῦ Κράτους τελούμεναι ἀθλητικαὶ κ.λπ. σχολικαὶ ἐκδηλώσεις λαμβάνουσι χώραν καθ' ὁμοίομορφον τρόπον, ἀθορίζομεν τα κατωτέρω καί παραγγέλλομεν τὴν αὐστηρὰν ἐφαρμογὴν τῶν... ἢ ἐμφάνισις τῶν μαθητῶν δέον νὰ εἶναι ἄσπορος ἀπὸ πάσης πλευρᾶς, ἡδέ ἀθλητικῆ τῶν στολῆ ὁμοίομορφος .... Ἡ ἔπαρσις τῆς σημαίας δέον νὰ γίνεται ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν ἰστόν καί οὐχὶ νὰ περιφέρεται πρότερον εἰς τὸν ἀγωνιστικὸν χῶρον. Κατὰ τὰς παρελάσεις ἢ σημαία δὲν καταβιβάζεται πρό τῶν ἐπισήμων. Ὁ σημαιοφόρος κρατῶν τὴν σημαίαν διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς μετὰ λαβὴν δευτέραν καί ἡμικεκαμμένον τὸν ἀγκῶνα ἀπονέμει χαιρετισμὸν φέρων τὸν κοντὸν πρὸς τὸν ἀριστερόν ὤμον καί στρέφω τὴν κεφαλὴν δεξιὰ. Ὁ Ὀλυμπιακὸς ὕμνος θὰ ψάλλεται κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν γυμναστικῶν ἐπιδείξεων καί ἐφ' ὅσον ἔχει διδαχθῆ καλῶς, ὑφ' ὅλων τῶν μαθητῶν τῶν ὁμάδων ἐπιδείξεων, τὴ συνοδεία φιλαρμονικῆς, ὅπου καθίσταται δυνατόν, ἢ ὑπὸ χορωδίας ἀποτελουμένης ἐκ μεγάλου ἀριθμοῦ μαθητῶν.... Τὰ ρυθμικὰ γυμναστικὰ προγράμματα τῶν μαθητριῶν τὰ ἐκτελούμενα διὰ μουσικῆς δέον νὰ ἐκτελοῦνται διὰ κλειδοκυμβάλου, τὴ καθοδηγήσει

⁴⁶ΥΠ.Ε.Π.Θ., ἀριθ. ἐγκ. 3018/3.12.69, στο: Γ.Α.Κ. Αλεξ/πολῆς, ΑΒΕ 235, ΕΚΠ 71, Φ. 5.

⁴⁷Γ.Α.Κ. Αλεξ/πολῆς: ΑΒΕ 173, ΕΚΠ 80.1, Φ.3.

⁴⁸ΥΠ.Ε.Π.Θ., ἀριθ. ἐγκ.1785/11/8.9.72, στο: Γ.Α.Κ. Αλεξ/πολῆς, ΑΒΕ 234, ΕΚΠ 73, Φ. 8.

⁴⁹ΥΠ.Ε.Π.Θ., ἀριθ. ἐγκ.1228/57/6.9.72, στο: Γ.Α.Κ. Αλεξ/πολῆς, ΑΒΕ 234, ΕΚΠ 73, Φ. 8.

⁵⁰Β.Δ. 455/1966, «Περὶ καθορισμοῦ ἐδρῶν καί ἀρμοδιοτήτων Γενικῶν Επιθεωρητῶν».

⁵¹Ν.Δ. 651/1970, «Περὶ ὁργανώσεως τῆς γενικῆς ἐκπαιδεύσεως καί διοικήσεως τοῦ προσωπικοῦ αὐτῆς».

⁵²Ἐγκύκλιος ΥΠ.Ε.Π.Θ., «Περὶ σύνταξης εβδομαδιαίων προγραμμάτων λειτουργίας τῶν σχολείων», ἀριθ. 2465/29.10.69.

*ἐμπείρου μουσικοῦ ἢ ἡ μουσική αὐτή νά μαγνητοφωνεῖται εἰς ταινίαν, ὥστε ἡ ρυθμική κίνησις νά εἶναι πλήρως ἑναρμονισμένη πρὸς τὴν μουσικήν. Καί τέλος κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν ἀθλητικῶν ἀγώνων θά γίνεται ἀπαραίτητος ὄρκωμοσία τῶν ἀθλητῶν. Ὁ δέ ὄρκος θά ἀπαγγέλλεται ὑπὸ μαθητοῦ ἀθλητοῦ, τοῦ ὁποῖου τό κείμενον ἔχει ὡς κατωτέρω: "Ὀρκιζόμεθα, ὅτι προσερχόμεθα εἰς τοὺς ἀγῶνας, ὅπως συναγωνισθῶμεν εὐγενῶς καὶ συμφώνως πρὸς τοὺς κανονισμούς καὶ ὅτι ἡ συμμετοχή μας σκοπεῖ εἰς τὴν ἐπίδειξιν ἵπποτικοῦ πνεύματος διὰ τὴν τιμὴν τῆς Πατρίδος μας καὶ τὴν δόξαν του ἀθλητισμοῦ».*⁵³

Οι παραπάνω υποδείξεις ανήκουν σε εγκύκλιο του Υ.Π.Ε.Π.Θ. κατά την περίοδο υπουργίας Κων/νου Καλαμποκιά (22/4/1967 - 1/11/1967).⁵⁴ Οι γυμναστικές επιδείξεις οργανώνονταν στο διάστημα από 20 Μαΐου μέχρι τη λήξη του σχολικού έτους, ενώπιον των αρχών και των γονέων και κηδεμόνων των μαθητών. Οι επιδείξεις έπρεπε να τελούνται ημέρα Κυριακή «... διὰ τὴν εὐρύτεραν συμμετοχὴν τῶν Ἀρχῶν, τῶν γονέων καὶ τοῦ Κοινοῦ, ἐξαιρέσει μόνον τῶν σχολείων τῶν πόλεων ... εἰς τὰ ὅποια δύναται νά τελεσθῶσι καὶ εἰς ἄλλας ἡμέρας τῆς ἑβδομάδος, διότι κατὰ τὰς Κυριακάς οἱ πλεῖστοι τῶν κατοίκων ἐξέρχονται εἰς το ὕπαιθρον».⁵⁵ Η τάξη, η πειθαρχία και η μεγιστοποίηση των αθλητικῶν ἐπιδόσεων αποτέλεσαν ἄλλωστε, τις κυριότερες ἐπιδιώξεις και τους νέους στόχους της Φ.Α.⁵⁶ Πριν ἀπὸ τη συγχρονισμένη και ακριβή ἐκτέλεση των ρυθμικῶν γυμναστικῶν προγραμμάτων στις γυμναστικές ἐπιδείξεις αὐτῆς της περιόδου, γινόταν ἀσκήσεις πυκνῆς τάξης (τακτικές ἀσκήσεις) με καθαρὰ στρατιωτικό χαρακτήρα, ἀσκήσεις ποικίλων σχηματισμῶν κινούμενου ἢ σταθεροῦ τμήματος. Στα προγράμματα των ἐπιδείξεων περιλαμβάνονταν ἐπίσης συχνὰ ἀσκήσεις ἐνόργανης γυμναστικῆς και συνασκήσεις μαθητῶν, οι περισσότερες ἀπὸ τις οποίες ἐνεῖχαν το ἀκροβατικό στοιχείο και παρουσίαζαν ἐξαιρετικό βαθμὸ δυσκολίας, με τις οποίες το καθεστῶς ἐπεδίωκε νὰ σκληραγωγῆσει και ν' ἀναπτύξει το θάρρος και την ἀποφασιστικότητα στους μαθητές.⁵⁷ Ἀκολουθοῦσαν ἀθλητικοὶ ἀγῶνες, τις περισσότερες φορές, στίβου.⁵⁸ Μετὰ το πέρας των Γυμναστικῶν Ἐπιδείξεων ο Γυμναστής ἢ ο Διευθυντῆς ἢ ο Δάσκαλος ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ συντάξουν σχετική ἐκθεση τελέσεως των Γυμναστικῶν Ἐπιδείξεων. Ἀπὸ το 1973 και μετὰ, σύμφωνα με ἐγκύκλιο του Υ.Π.Ε.Π.Θ., την ὑποχρέωση αὐτή ἀνέλαβαν οι Διευθυντές Σωματικῆς Ἀγωγῆς οι ὁποῖοι κατέθεταν συνολική ἐκτίμηση για την εικόνα των ἐκδηλώσεων των σχολείων της περιοχῆς ἐθῆνης τους. Ὁ ἐλεγχος και η παρακολούθηση των ἀθλητικῶν – γυμναστικῶν ἐκδηλώσεων δεν σταμάτησαν, ἀπλὰ η ἐνημέρωση πρὸς το Υ.Π.Ε.Π.Θ γινόταν πλέον ἀπὸ ἀνώτερα στελέχη της ἐκπαίδευσης.⁵⁹ Νομαρχιακοὶ Ἐπιθεωρητές Σωματικῆς Ἀγωγῆς ἀλλὰ και Γενικοὶ Ἐπιθεωρητές παρευρίσκονταν και παρακολουθοῦσαν τις γυμναστικές ἐπιδείξεις με σκοπὸ την ἀξιολόγηση των

⁵³ Ἀλμπανίδης, Εὐάγγελος: Οι σχολικὲς γυμναστικὲς ἐπιδείξεις στην Ελλάδα μέχρι το 1975, στο: *Ἄθληση και Κοινωνία*, 53 (2012) 7-19, σελ 12-13.

⁵⁴ ΥΠ.Ε.Π.Θ.: ἀριθ. ἐγκ. 41/6.10.1967.

⁵⁵ Δ/γῆ του ΥΠ.Ε.Π.Θ. υπ. ἀριθμ. 130867/29.9.1969 «Ἐκθέσεις πρὸς τελέσεως των ἐτησίων γυμναστικῶν ἐπιδείξεων και ἀγῶνων» & ΥΠ.Ε.Π.Θ: ἀριθ. ἐγκ. 1388/25/19-5-69.

⁵⁶ Β.Δ. 723/1969, «Πρὸς φρολογίων και ἀναλυτικῶν προγραμμάτων των μαθημάτων των σχολείων της Μέσης Ἐκπαίδευσης». Βλέπε ἐπίσης σχόλια Καρανταΐδου: *Ἡ φυσική ἀγωγή*, σελ. 94-95.

⁵⁷ Καντζίδης: *Ὁ Ἴων Ἰωαννίδης*, σελ. 126-127.

⁵⁸ ΥΠ.Ε.Π.Θ.: ἀριθ. ἐγκ. 2464/41/23.10.1969.

⁵⁹ Ἐγκύκλιος του ΥΠ.Ε.Π.Θ. 32374/24.3.1973 «Πρὸς Ἐκθέσεις τελέσεως Γυμναστικῶν Ἐπιδείξεων», στο: Γ.Α.Κ. Ἀλεξ/πολης, ΑΒΕ 203, ΔΗΜ. 1071, Φ.8.

υπευθύνων. Για την καλύτερη παρακολούθηση και αξιολόγησή τους όριζαν τις ημερομηνίες τέλεσης τους με τρόπο ώστε να μπορούν να παρευρίσκονται στα περισσότερα σχολεία της περιφέρειάς τους.⁶⁰ Στα μεγάλα αστικά κέντρα οι γυμναστικές επιδείξεις γίνονταν πολλές φορές με τη συμμετοχή όλων των σχολείων της πόλης και συγκέντρωναν το ενδιαφέρον χιλιάδων θεατών, αλλά και των επίσημων αρχών του τόπου. Έτσι, για παράδειγμα, το Μάιο του 1970, στον Πειραιά, μπροστά σε πλήθος κόσμου και με πειθαρχημένη και ομοιόμορφη παρουσία μαθητών και μαθητριών στα χρώματα της σημαίας και μπάντες να παιανίζουν εθνικά πατριωτικά άσματα, έγιναν οι ετήσιες γυμναστικές επιδείξεις της περιοχής στο Στάδιο Καραϊσκάκη. Παραβρέθηκαν αξιωματούχοι του Υ.Π.Ε.Π.Θ. δείχνοντας τη σημασία και το μήνυμα που ήθελε να περάσει το καθεστώς μέσω των σχολικών εκδηλώσεων: « ... στό στάδιο Γ. Καραϊσκάκης, 20.000 θεατές παρακολούθησαν τīs ετήσιες γυμναστικές επιδείξεις μαθητῶν-τριῶν Κατώτερης Ἐκπαιδύσεως σχολείων τοῦ Πειραιᾶ. Τήν ἐκδήλωση παρακολούθησαν ὁ ὑφυπουργός Παιδείας κ. Σιώρης, ὁ Δ/ντής Σωματικῆς Ἀγωγῆς τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας κ. Χριστόπουλος καί Γενικοί Ἐπιθεωρητές Μέσης Ἐκπαιδύσεως ... παρέλαση 1200 μαθητῶν-τριῶν μέ τή μπάντα τοῦ Λιμενικοῦ Σώματος νά παιανίζει ... οί μαθητές τοῦ κατωτέρου κύκλου ἀσχολήθηκαν μέ ἐφαρμοσμένα ἄλματα ... οί μαθήτριες κατωτέρου κύκλου μέ προγράμματα ρυθμικῆς καί παραδοσιακοῦ χορού...».⁶¹

Εγκεκριμένα Βιβλία της εποχής εκείνης ασχολούνται ιδιαίτερα με το ζήτημα των γυμναστικών επιδείξεων. Σε ένα από αυτά με τίτλο: «*Ἐκφραστική Κινησιολογία*» στον πρόλογο αναφέρεται: « ... δέκα χρόνια ἐν τῇ Μέσῃ καί Δημοτικῇ ἐκπαιδύσει ὑπηρεσίαν, διεπιστώσαμεν, ὅτι ... καταβάλλεται ἰδιαζόντως μεγάλη προσπάθεια ἀπό μέρους τῆς πολιτείας ... μόλις τά τελευταῖα ἔτη παρατηρεῖται σοβαρόν ἐνδιαφέρον τοῦ Κράτους ... Ἡ ἐργασία μας δίνει τή δυνατότητα, εἰς πάντα ἐκπαιδευτικόν, νά προβάλῃ, κατά τό μᾶλλον κατάλληλον τρόπον, τό ἔργον του, ὀλοκλήρου τοῦ ἔτους, κατά τās γυμναστικῆς ἐπιδείξεις, προσφέρων ἄριστον θέαμα, διότι καί σήμερον ὁ Ἕλλην ὑπεραγαπᾷ καί διατρέφεται, ὡς καί οἱ ἐνδοξοὶ πρόγονοὶ του μέ ἄρτον καί θεάματα».⁶²

Είναι χαρακτηριστικό το μήνυμα που το καθεστώς προσπάθησε να περάσει και στο σχολείο: « ... προσφέρετε ἄρτον καί θεάματα». Το σκεπτικό αυτό ενισχύεται από τη συνέχεια: « ... αἱ πολύχρωμαι ἐνδυμασίαι, ὁ ρυθμός, ἡ ἀκρίβεια τῶν κινήσεων, τό τραγούδι δημιουργοῦν τήν αἴσθησιν τῆς ἁρμονίας καί πληροῦν χαρᾶς, χαράς καί ὑπερηφανείας τα ψυχᾶς τῶν θεατῶν, ἰδία δέ τῶν γονέων καί κηδεμόνων...».⁶³ Στόχος του καθεστώτος ήταν να ικανοποιήσει τους γονεῖς και την ευρύτερη κοινωνία με το συγκεκριμένο θέαμα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσίαζε η κατάσπρη στολή των παιδιών με το ἔμβλημα της 21^{ης} Απριλίου στο στήθος. «*Ἐθνική στολή*» που επιβλήθηκε στους μαθητές αλλά πληρώθηκε - ως εἴθισται - από τους γονεῖς ἢ τη Σχολική Εφορεία για τους ἄπορους μαθητές και μαθήτριες.⁶⁴

⁶⁰Επιθεώρησις Δημοτικῆς Ἐκπαιδύσεως, αρ. πρωτ. 747/10.4.1973, στο: Γ.Α.Κ. Αλεξ/πολης, ΑΒΕ 224, ΕΚΠ. 1271, Φ.13.

⁶¹Εφημ. *Αθλητική Ηχώ*, φύλ. 9.6.1970, αρ. φύλ. 6881.

⁶²Νικόδημος, Παύλος: *Ἐκφραστική Κινησιολογία*, εκδ. Λαμπαδιά, Αθήνα 1969, σελ. 9-16.

⁶³Σκαρμούτσος Ιωάννης, Βαραχίδου Φρειδερίκη: *Ρυθμικαί Γυμνάσεις*, Αθήνα 1972, σελ. 3.

⁶⁴Κουτσουρά, Ζωή: *Το σχολείο κλείνει ... Δικτατορία (1967-1974) και Σχολείο*, εκδ. Μάτι, Κατερίνη 2010, σελ.191-192.

Καθορίζονταν με εξονυχιστικές λεπτομέρειες τα πάντα γύρω από το πρόγραμμα των γυμναστικών επιδείξεων με σκοπό τον εντυπωσιασμό και το θέαμα. Οι γυμναστικές επιδείξεις είχαν ένα αυστηρά τελετουργικό χαρακτήρα και τούτο όχι τυχαία. Διαπιστώνεται ότι ο σκοπός τέλεσης των γυμναστικών επιδείξεων καταδεικνύεται πολλαπλός. Μέσα από την οργάνωση ενός πλαισίου ομοιογένειας, ομοιομορφίας, παραγγελμάτων, ρυθμικών κινήσεων, εμβλημάτων το καθεστώς επιδιώκει να επέμβει με κάθε τρόπο και μέσο στη συμπεριφορά των μαθητών/τριών με σκοπό να τους εμποτίσει τα ιδανικά που πρέσβευαν (πειθαρχία, υπακοή, στρατικοποίηση). Επίσης ήταν μια ακόμη ευκαιρία να δώσει βήμα στις «αρχές» του τόπου, ώστε να στείλουν τα μηνύματα των πρωτεργατών στην τοπική κοινωνία, να εκδηλώσουν την προπαγάνδα τους να τονώσουν την παρουσία του στρατού σε κάθε εκδήλωση και να παρέμβουν στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων υιοθετώντας τη λογική του «*άρτον καί θεάματα*».⁶⁵

Συμπεράσματα

Η Γυμναστική στο σχολείο αναβαθμίστηκε, προσανατολίστηκε στην καλλιέργεια της πειθαρχίας (μέσω της ενόργανης γυμναστικής), την μερική στρατιωτικοποίηση των μαθητών μέσω των ασκήσεων πυκνής τάξης και την καλλιέργεια του ομαδικού πνεύματος μέσω των αθλοπαιδιών. Το στρατιωτικό πνεύμα και η σωματική αγωγή ήταν στοιχεία στα οποία βασίστηκε η διαπαιδαγώγηση της νεολαίας της εποχής. Οι σχολικές γυμναστικές επιδείξεις αντιμετωπίστηκαν ως τελετουργικές διαδικασίες πειθαρχίας, μύησης και συμπεριφοράς των μαθητών με σκοπό την προώθηση των ιδανικών που πρέσβευε το καθεστώς (πειθαρχία, υπακοή, στρατικοποίηση). Η κατάσταση των Γυμναστών και των Επιθεωρητών-που κατείχαν πολιτική γνώση και διαμόρφωναν τα πρότυπα συμπεριφοράς- ήταν η ομάδα-στόχος για το καθεστώς. Κατεύθυνση του καθεστώτος ήταν να προσελκύσει τους γονείς και τα παιδιά μέσω των γυμναστικών επιδείξεων, μέσα από πειθαρχημένες μαζικές αθλητικές-σχολικές εκδηλώσεις, με στόχο τον επιτυχή προσεταιρισμό και τον πλήρη ιδεολογικό τους έλεγχο.

Βιβλιογραφία

- Αλμπανίδης, Ευάγγελος: Οι σχολικές γυμναστικές επιδείξεις στην Ελλάδα μέχρι το 1975, στο: *Αθληση και Κοινωνία*, 53 (2012) 7-19, σελ 12-13.
- Δημαράς, Α. (1986). *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Ευαγγελόπουλος, Σπ. (1998). *Ελληνική εκπαίδευση 20^{ος} αιώνας*, τόμ. 2, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Ιατρίδης, Γ. (1984). *Η Ελλάδα στη Δεκαετία 1940 – 1950*, Θεμέλιο, Αθήνα.
- Καντζίδης, Δημ.: Ο Ιων Ιωαννίδης και η συμβολή του στη μεταρρύθμιση της

⁶⁵Κουτσοπούρα: *Το σχολείο κλείνει*, σελ.192.

- Φυσικής Αγωγής, Θεσσαλονίκη 2002 (Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο - Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού).
- Καραφύλλης, Αθ. (2002). *Νεοελληνική Εκπαίδευση: Δύο αιώνες μεταρρυθμιστικών προσπαθειών*, Κριτική, Αθήνα.
- Κάτσικας Χρ., Θεριανός Κώσ. (2004). *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2004*, Σαββάλας, Αθήνα.
- Κουτσουρά, Ζ. (2010). *Το σχολείο κλείνει ... Δικτατορία (1967-1974) και Σχολείο*, Μάτι, Κατερίνη.
- Μελετόπουλος, Μελ. (1993). *Ιδεολογία του Δεξιού κράτους 1949-1967*, Αθήνα.
- Μελετόπουλος, Μελ. (2008). *Η ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΩΝ*, Παπαζήση, Αθήνα.
- Μπουζάκης, Σήφ. (1991). *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985)*, Gutenberg, Αθήνα.
- Νικόδημος, Παύλ. (1969). *Εκφραστική Κινησιολογία*, Λαμπαδιά, Αθήνα.
- Παπαδόπουλος Γ. (1968). *ΤΟ ΠΙΣΤΕΥΩ ΜΑΣ*, τόμ. Α', Γενική Διεύθυνση Τύπου, Αθήνα.
- Παπακωνσταντίνου Γεώρ. – Ανδρέου Απ. (1994). *Εξουσία και οργάνωση – διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος*, Λιβάνη, Αθήνα.
- Παραλίκας, Δημ. (1982). *Συνωμοσίες ΙΔΕΑ και ΑΣΠΙΔΑ*, Βασδέκης, Αθήνα.
- Παττακός, Στ. (1995). *21^η ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1967, ΔΙΑΤΙ; ΠΟΙΟΙ; ΠΩΣ;*, ΒΙΟΒΙΒΛΙΟ, Αθήνα.
- Πουλαντζάς, Ν. (2006). *Η κρίση των δικτατοριών*, Θεμέλιο, Αθήνα.
- Σβορώνος, Ν. (2007). *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, Θεμέλιο, Αθήνα.
- Σκαρμούτσος, Ιωάν., Βαραχίδου Φρειδ. (1972). *Ρυθμικαί Γυμνάσεις*, Αθήνα.
- Τσουκαλάς, Κων. (2005). *Κράτος, Κοινωνία, Εργασία στη Μεταπολεμική Ελλάδα*, Θεμέλιο, Αθήνα.
- Χαραλάμης, Δημ. (1985). *Στρατός και πολιτική εξουσία. Η δομή της εξουσίας στη μετεμφυλιακή Ελλάδα*, Εξάντας, Αθήνα.